

דעת הרבנים.

פסק הרבנים בארץ ישראל והבד"ץ בירושלים עיה"ק ת"ז
ע"ד השתתפות הנשים בהבחירות לאספת הנבחרים.

לאחינו שלומי אמוני ישראל באה"ק ת"ז.

נודע לנו כי למרות מה שכבר נהפרכס אשתקד מאת כל גדולי ירושלים תו"ב איכור בחירת הנשים ותערובת המין, עדיין משהדלים לקרא לאספה מיסדה או בשם החדש, אספת הנבחרים עפ"י היסוד של בחירת נשים, ונקל מאד להבין איזו תוצאות רעות תצאנה מאספה כזו המיוסדת בראשיתה על יסוד פורץ פרצה גדולה בהוה"ק ובסדרת המדות של עם ישראל, ומופה ח"ו הרם אנדרלמוסאי בכל יסודי הוה"ק, מצאנו איפא חובה בנפשנו לעורר את אחבי, שלומי אמונים, שידעו את אשר לפניהם למען אשר לא יתחכרו עמהם ולא ישתתפו ח"ו, בהנחת היסוד המזיק של אספת הנבחרים והננו מביעים בזה, בשם כל עם ישראל דגאמן לאלקיו, את מחאתנו נגד איתו הקומץ הקטן של אנשים חפשים הרחוקים מרוח ישראל, שהעמידו את עצמם, כלי דרישת עם ישראל וכלי דרישת הממשלה יר"ה, כ"א על דעת עצמם בתור אפטרופסים על כלל ישראל להעמיד לנו אספת נבחרים הזאת, ומנמיהם ניכרה וכולטת ונראית שהיא בניגוד גמור לתוה"ק, אשר היא חיינו ואורך ימינו, והיא ההלחנה גם נגד העמים, והכרת ערכנו ביחוד בעיני הממשלות הנאורות המבירות בחופש הדתות בכלל, והמוקירות את עם ישראל ביוחד רק בגלל שמירתו את הוה"ק בכלל נסיונותיו הקשים והמרים במשך אלפי שנות גלותו, ואנחנו בתקנתנו, שאם השי"ת יתן אותנו לחן ולחסד בעיני המלכויות להתה לנו יתד נאמן במקום הקדש כאשר ריחם עלינו בימי ברש המלך אשר פקד ורשעה לעורא ונחמ"י להשתדל בשוב אה"ק כרצונו של ממה"מ הקב"ה, יהי זה למלא דבר השי"ת ונביאין שיתישבו ישראל בא"י ללכת בדרכיו ולדבקה בתורתו ובמצוותיו. אולם ישור אה"ק בלי תורה ומצוות לא זוהי התועלת ולא זוהי תקות ישראל אשר אדיר חפצם לשבת על האדמה אשר נשבע ד' לאבותינו להתה לנו ליראה אותו ולקיים כל חקיו ומשפטיו, מצותיו ועדותיו בתקונן בכל פרטיהן וקדוניהן כאשר מקובלים אנחנו מאבותינו הקדושים דור אחר דור.

ועל כן אין לאספת הנבחרים הזאת ולא לכל ההחלטות שהתקבלנה בה שום ערך חקי ומוסרי לא בישראל לא באוה"ע.

ואתם אחבי, בני אותם האבות הקדושים, אשר עמרו על הר סיני המתקדשים בקדושת ישראל, וההולכים בדרכיו, השמרן לנפשותיכם ואל תשתתפו בבחירת איסוד של אספת הנבחרים האסורה עפ"י התוה"ק, אל תלכו בדרך אתם, אל תתנו יד להם, אל תמסרו קול להם, דעו נא כי כל ההולך בדרכם הרי זה סתרחק מדרכי השי"ת, כל המוסר קולו לבחירות בתערובת המין הריזו מכריו בקולו שאין לו חלק בסדרת וקדושת עם ישראל וכל הנהגת יד

דעת הרבנים

לבחירה זו, הר"ז כותב וחותם ומעיד על עצמו שאין לו נחלה בתורת ישראל והר"ז חז' ככלל מדים יד רמה בתורת משה, והתורה אמרה (במדבר טז) והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האורח ומן הנר וגו' כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר וגו' ר"ל. ושומע לנו ישכן במח ושאנן מפתח רעה.

ואנו מקיים להשי"ת, אשר לא ירח מסנו נדח, כי גם חטאי עמנו יפקחו עיניהם לראות נכוחה ולהכיר באור עולם של תוה"ק וישונו כולם בתשובה שלימה, ויעשו אגודה אחת לעשות רצון השי"ת ולעבדו בלכב שלם, ומלאה הארץ דעה את ה' וארכתנו מהרה תצמח בצמיחת קרן לכן דוד רוח אפינו משיח ה' שיתגלה בב"א. כעתירת המחכים ומצפים לישועה קרובה, לישועה אמת ואמונה חסד ורחמים, לישועה עולמים.

הבעתיה בחדש הגאולה, ניסן התר"פ לכ"ע, בירושלים עה"ק תככ"א.

נאם יצחק ירוחם כהנאון החסיד מו"ה משה יהושע יהודה ליב זצ"ל

דיסקין נאם יוסף חיים זאנענפעלד.

נאם משה נחום וואלענשטיין.

נאם מרדכי ליב רובין.

נאם יצחק כמוהריא ז"ל פרענקעל.

(בר"צ לכל מקהלת האיטלקים).

החלטת אספת רבני איי.

באסיפה הכללית של רבני ארץ ישראל, מכל העדות שהיתה בירושלים ביום ד' כ"ו ניסן תר"פ, החלט שהסעיף של השתתפות הנשים בכחידות כמו שנתקבל בועד הזמני הוא נגד דת משה ויהודית, ונגד רוח האומה בכלל, וכ"ז שלא יוסר החרוץ הזה לא ישתתף שום איש מכשרי ישראל באספת הנבחרים.

וגם החלט, לפרסם ברבים ולהמציא להועד הזמני את התזכיר שנתקבל באספת הרבנים הנז' וזה נוסחו:

(א) אספת הרבנים הכללית של רבני איי, מודיעה בזה לכל הקהל האי שכדי לתת לאספת הנבחרים העתידה להיות בא"י יפוי כח לאומי כללי, מוכרח הדבר שהסעיף ע"ד השתתפות הנשים בכחידות יתבטל, בלא זה לא ישתתף בה רוב הצבור שבא"י והמניעה של השתתפות — היא אצל רוב הצבור מניעה גפסיה עמוקה שלא תוכל להבנע מפני כל כח.

אם יתבטל הסעיף הזה, או יהי' להאספה ציון לאומי כללי. ואם לא יתבטל הסעיף, הרי זה גורם שתהי' האספה נחשבת רק בתור אספה של מפלגה ולא יהי' לה יפוי כח לאומי כללי.

(ב) אספה הרבנים מודיעה את החלטתה שאספה הנבחרים המתכוננת להיות אין לה שום יפוי כח בכל ענין הנוגע לעניני קדש ודת, לא במובן הפרטי ולא במובן הצבורי ולא במובן הלאומי הכללי. כי הנהלת כל עניני קדש ודת היא מסורה רק בידי ההנהגה הכללית של ועד הרבנים הב לצי של ארץ ישראל.

הגני לאשר שכל האמור בזה, תחלט ע"פ האספה הנז'.

ולראי' כעזרה הק' אברהם יצחק הכהן קוק

עובר עבודת הקדש על אדמו"ה הקדש החונה פעה"ק ירושלים הוכב"א.

ואלה הם הרבנים אשר לקחו חבל בהאספה הנז' ותתמו על ההחלטה :
 (נשיאי הכבוד) הרב חיים מ' אלישר, ראש רבני הספרדים, הרב ליפמאן
 דוד שוואקס, ראב"ד אשכנזים חסידים, — (סגנים) הרב צבי פנח
 פראנק, ראב"ד אשכנזים פרושים, הרב בן ציון עזריאל, חכם באשי ביפו, —
 (מנהל האסיפה) הרב יחיאל מיכל טיקאצ'נסקי, מנהל ת"ת וישיבת עץ חיים,
 (המוזכר) הרב שמואל אהרן נבר, — (כר"צ הספרדים) הרב דוד פאפו,
 הרב אברהם פילוסוף, הרב יוסף מ' לוי, — (כר"צ אשכנזים פרושים)
 הרבנים: יונה ראם, יוסף נרשון הורוויץ, מו"צ ומנהל הישיבה כס"ש, —
 (כר"צ אשכנזים חסידים) הרבנים: פישל בערנשטיין, זאב מנצבערג, —
 (הרבנים מורי הוראה) הרבנים: יחיאל מיכל הורוויץ, יעקב משה חרלפ,
 יצחק צבי רבלין, מנחם נתן אוערבאך, דוד טיקאצ'נסקי, — (ראב"ד דק"ק
 מערכים) הרב יוסף חיים כהן, (ראש חבמי אר"צ) הרב שאול חיים דאוויץ
 דכהן, (ראש חבמי התימנים) הרב שלום אלשיך, (ראש חבמי הכוכארים)
 הרב אברהם הלמודי אמינוף, — (עוד מחברי ועד הרבנים שבירושלים
 אשכנזים) הרבנים: אהרן שלמה מרדיל מואנר, אברהם משה לונג, אשר
 קוסמאן, אברהם משה קאצינעלינבויגען מנהל ישיבת ציון, אלי' ראם שויב,
 ברוך פרידענבערג, נרשון לפירות דובער עפשטיין, דוד בהר"ץ, הויזש
 דוד הירשבוים, זרח אפרים עפשטיין מנהל ישיבת תורת חיים, חיים יהודה
 ליב איערבאך מנהל ישיבת שער השמים, יוסף בנימין שמעינבוין שויב,
 יעקב אשר הלוי נראיעווסקי, ישראל פורת מנהל ת"ת וישיבות של פקא"ם
 פקפ"ז אס"ר, יעקב יוסף ויסטראווסקי יצחק אוערבאך, משה ליב בערינג-
 שטיין, משה פריינקילטאהל, משה גאלדמאן, מענדל נאה, מאיר אדלער
 מנהל ת"ת וישיבת חיי עולם, מרדכי דוד לעווין, צבי כהנא שפירא שמחה
 בונם ווערנער, שלמה אהרן ווערטהייסער, שלמה מנחם וויינטרויב, —
 (עוד מחברי ועד הרבנים שבירושלים ספרדים) הרבנים: אברהם ביגאנו,
 אברהם עדס, אברהם עזריאל, אברהם אלנראף, אליהו אנכט, אליהו
 אלעגמי, בן ציון אלקוציר, בן ציון פונאטו, בן ציון חון, יצחק קאפח,
 יויראל מרנאנה, חנניה נבריאלי שבתי, חיים פירור, חיים אלעראקי, יעקב
 לופו, יוסף ידיר הלוי, יוסף הלוי מטבריה, יהודה הכשיש, לוי חסדי.

דעת הרבנים

מרדכי מיוחס, מאיר אלנראף, נחמן אנגיל, רפאל הכהן שאקו, רחמיס מיוחס, שלום הדאיה, שמעון אשריקי, שמואל פאדרו. — (סיפוי) הרבנים יוסף הלוי ראב"ד, שניאור סלאנים רב לחסידים, יהודה ליב פישמאן ראש לשכת המזרחי, משה אוסטרובסקי. (מרחובות) הרב יהושע העשיל מרגליות, (מטבריה) הרב משה קליערס רב ואב"ד, (מחיפה) הרב ברוך מארקוס רב ואב"ד. (משפיה) חיים שו"ב. — (ואלה הרבנים אשר לשכת המאורעות האחרונים לא יכלו לבוא הודיעו את השתתפותם ע"י מלגרים) רבני חברון, רבני צפת, רבני הספרדים מטבריה, הרב מראשון לציון, הרב מעקרון, הרב מזכרון יעקב.

תשובות הרב הגאון המפורסם מאסטראווא (פוילין) שליט"א (מלפנים אבד"ק דוואהרט)

ב"ה יום א' א"ח ש"פ תר"פ לפ"ק אסטראווא. (א)
כבוד הרה"ג מנהלי, אגודת שלומי אמוני ישראל שיחי' שלו וברכה.
מכתבכם השנתי ובו העלה מה' יודישע פרעסע' נ' 12 אשר בו כותב ה' טשרנוביץ מאמר, לשאלת בחירת הנשים, ואם אמנם עוד לא נשלם המאמר, מ"מ מראש דבריו ניכר אנה פניו מועדות בענין זה, ובקשתם ממני לחז"ר בענין זה להלכה, והנה טרם שאכתוב בזה חז"ר, — אעיר את אוניכם שמצר תשובת ח' טשרנוביץ אין לכם לפחד בלום, כי ברור הדבר שדבריו לא יפעלו כלל על לב איש ירא ונחרד לדבר ה' ולתורתו, כי דבריו דברי בורות ודברי מינות וממקור משחת ונבאש יצאו, והגני להעתיק איזה דברים לדוגמא. בראש דבריו כתב בזה"ל, ולפ"ז לא הדי שאלות מדיניות, כהרי סתם שאלות של איסור והיתר שכל מורה הוראה פוסק על פי ראות עיניו, אלא ככל שאלה ושאלה צריך לשקול עד כמה האיסור שבדבר מצד הדת מכריע בנגד הצורך שבדבר מצד דרישת המדינה, כי לפעמים מה שאסור ליחיד, הותר לרבים, כגון: קרבנות צבור שדוחים השבת והטומאה וקרבנות יחיד אינם דוחים את השבת ואת הטומאה, ולפיכך אין הכרעה זו נתונה אלא לכ"ד הגדול שעומד בראש חיי הדת והמדינה כאחת, העתקתי כל לשוני להראות שהוא סובר שמה דק"צ דו"ש וטומאה הוא מפאת שדרישת המדינה דוחה עניני הדת, ולכן יש הברל בין רבים ליחיד. והנה מלכר שהדברים הם דברי בורות, שאין חילוק כלל בין קרבנות צבור לקרבן יחיד בענין רחיית שבת וטומאה כי אם הלוי עיקר בקרבן אשר קבוע לו זמן שאו אפילו קרבן יחיד דוחה שבת, כמו חביתי כה"צ ופרו ואילו של אהרן, וכן להיפך פר ושעיר של ע"ז ופר העלם דבר של צבור כיון דאינו קבוע להם זמן א"ד שבת וטומאה, וזה מכוון לכל

בר בי רב, ולכך זאת לומר רענין קרבנות צבור שדוחין את השבת הוא מצד תיקון המדינה וללמוד מזה שענין תיקון המדינה קודם להרת, — דבר זה למר מכית רבו ה' האלהיים שהחליט כן באמפת בראשווייני ממעם זה לדחות את השבת ליום הראשון יען כי עניני המדינה דוחין עניני הדת, ולמד זאת מקרבנות שדוחין שבת במקדש שה' ענין מדיני, כמו שמבואר באריכות בהספרים שנתחברו בימים הרם אודות תהלוכות האספה הג'ל, ועי' בספר סנתה קנאות להרצ'ה ז"ל ובס' תולדות הרפרמאציאן הרתית לה' בערנפערל ותרוא שרברי ה' משרנוביץ לוקחו משם. וכמות אני בו כי זה החל לעשות ללכת בעקבות ה' האלהיים בזה, וכמו יוציא מזה הלכה למעשה בענין חילול שבת במלאכות דאורייתא ב"ארץ ישראל" אשר הם רוצים לבנות. אך זאת בודאי אין עוד מקחלם אצלו. אם לדחות את השבת ליום א' או ליום ו' כמנהג רוב המדינה שם, ואולי יניח את הפסק הזה שיתכרר ע"י ב"ד הגדול שיבחרו הם. — ותא חזי מה בין החפשים הוקנים להרבנים הצעירים. החפש הגדול ה' מאקס גורדוי אמר כי רצונו שיבנה ירושלים והמנהדרין ישובו לאיתנם. והוא יהי' הראשון שיהי' נדון הסקילה על חילול שבת, ו"רב צעיר" אומר ללמד מקרבנות שדוחין את השבת שענין מדינה דוחה את השבת. ועי' ברמכים סוף הלכות שבת מ"ט בענין חומר איסור שבת ודי בזה לראות מנחת פני האנשים האלה. — עוד כהב ה' משרנוביץ בזה"ל: אף הכלל שהעמידה המסנה. כל מ"ע שהו"ג נשים פמורה" אינו כלל נסוד בכל התורה כולה. כפ"ג בענין זה ממשמעות, כל התורה כולה אפשר להעמיד כלל זה: במצוות לאומיות שחיובן מיטל על כל האומה, כלומר שהצבור כולו חייב בהן. וביחוד כשהן נעשות מפני זכרונות הסתוריים נשים חייבות בהן כאנשים אפילו כשהן מ"ע שהו"ג למשל, מצות הקהל, שמחת החג, מצה בפסח, מקרא מגילה, נר חנוכה, וכדומה, ולא פטרו את הנשים מן מ"ע שהו"ג אלא במצות פרטיות שחיובן מיטל על היחיד לברו בדברים שב"א למקם לפי שהחיוב, המשפחתי המוטל עליהן דוחה החיוב, הדתי, אבל החיוב, הלאומי גדול מהחיוב המשפחתי ויפיכך האחרון נדחה מפני הראשון, עכ"ל.

משתוקק הייתי לידע כוונת ה' משרנוביץ, באמרו, כנראה ממשמעות כל התורה כולה, על איזה תורה כיון בזה? האם באמת הקף בעינו בזה את כל התורה כולה שבכתב ושבע"פ? ויודע דברי המו"ז ה' ראש השנה שבכה"ג בא להראות כל דווקא ולא רובו ככולו? ולמד את הכלל הנפלא הזה שהלאומיות גדולה מהדת, ולכן הדת נדחה בשביל חובה המשפחתית שיש על האשה ולא הלאומיות, או כיון בזה להבריל לכל התורה כולה של רבותיו אשר מרם שאב רובי תורותיו כמו "וויים", "גיועער", קראכמאלי וכיו"ב — כי בתורתנו הקדושה שבכתב ושבע"פ לא מצאתי בשום אופן יסוד לדברים הורים והמרים האלה.

הנה ראש דבריו במצות הקהל, שחשב אותה למצוה לאומית ולכן נתחייבו בה הנשים, המה דברי בורות. (א) הלא גם הקף חייבין במצוה

זו, וזה פשוט דכדבר שנתחייבו גם התינוקות לא יתכן לפטור נשים.
 (ב) מצות הקהל אינה חיוב על כלל האומה רק על אותן מישראל שבאו לקיים
 מצות דאייה, אמנם לבוא לירושלים ביחוד בשביל מצות הקהל לא מצאנו
 חיוב בשום מקום. (ג) כי כ' כל"ח פ' בהר אות א', דוה שנצטוו ישראל
 במוצאי שנת השביעית במצות הקהל מפני שעתה מתחילין ישראל לשוב
 לחיהם הטבעיים לחרוש ולורוע ב:דות, שלא ידמו בלבכם כי בשנים האלו
 מתפרנסים ממעשה ידיהם ובכחם ועוצ: ידם יעשו את החיל הזה, לזאת יקרא
 המלך לפניהם משנה התורה להם בלבכם את ההכרה האמיתית כי ארץ ישראל
 היא ארץ אשר עני ה' בה תמיד, וכי רק ע"י התורה והמצוה יבוא מטר בעתו
 והאדמה התן יכולה כמו ששפורש במשנה תורה. (ד) אם ה' ניצוץ אמת בלבו
 ה' רואה סתירה כל בנינו במצות ראי' שפמורות הגשים אף כי זה מוסכם
 מכל מפרשי התורה שמלבד גודל קדושת מצוה זו אשר נתקדשו ישראל
 בעלותם להראות כרגל מלכד זאת הוא ענין לאומי נשגב ונעלה להיות כל
 ישראל יחד במרכו אחד וכמה עמלו וסרצו ירבעם ומלכי ישראל אחריו לבטל
 מצוה זו כדי לחלק את האומה, ואף על פ"כ פסרה התורה את הנשים מחיוב
 מצוה זו, האם אין זה סתירה מבוארת להכלל שהוציא? והאם נוכל להאמין
 שבזכו לחשוב מצות הקהל שחייבות כה הגשים שכן במצות ראי' שמבואר
 שמה בתורה הקדושה. [ואין את נפשי להאריך בזה בדברי ירושלמי ריש
 חגינה ובפלוגתת רש"י ותוס' בענין ראיית פנים בנשים. כי זאת ברור ומוסכם
 מהכל כי אין הגשים חייבות לעלות לירושלים לקיים מצות ראי'].

עוד הביא שמחת החג ומצה בפסח. והנה במצות שמחת החג הכריע
 בין הרים גדולים בין הרמב"ם ז"ל והראב"ד ז"ל דפליגי בזה להלכה אי נשים
 חייבות בשמחה ועיין ל"ב חמרת ישראל שביארתי על נכון דעת הר"ם ז"ל
 בזה ע"ה דעת תורה שאין ללמוד מתפלין כ"א מצות דללה"נ רק לעול ניתנו,
 משא"כ מצות שמחה אין ללמוד מתפלין לפטור נשים, ונס מצה בפסח הוא
 מצד היקש ללא דחמץ כמבואר בפסחים ד"מג ועי' בתוספתא דפסחים פ"ג
 נראה לכאורה דלר"ש דנשים בפ"ר דשות ה"ה מצה אך בש"ס מבואר דר"ש
 לא פליגי כ"א על פסח ולא על מצה. ובאמת"ט טח עיניו מראות שאם במצה
 חייבות מצד שהיא מצוה לאומית אמאי נפטרו מסוכה שהיא ג"כ מצוה לאומית
 והסתורית כמפורש בתורה"ק למען ידעו דורותיכם וגו'. [ודע כי בחידו' על
 משניות נתעוררתי על רבינו הקדוש מסדר המשנה מפני מה השמיט במשנה
 דנשים חייבות במצה ולא נמצא זכר לזה במשנה, אמנם פטור דסוכה מזכיר
 במשנה וכן פטור דלוב לא מזכיר כ"א בדרך אגב במשנה דמקבלת אשה מיד
 בנה ומיד בעלה, וכן בשופר ובמגילה לא נזכר במשנה כלל מנשים כי אם
 בתוספתא ר"ה ומגילה, וכן חיובא דפסח בנשים לא נמצא במשנה מפורש,
 ומה דמבואר בפסחים ד"פ האשה אין ראי' שחייבות בפסחים, לכך אי נימא
 דבאינו בר חיובא ליבא איסור שלא למנויי ודו"ק ויש לי הרבה דברים בבירור
 ענינים אלו ואכ"מ]. הכלל שהדבר ברור שכל דבריו בזה דברי חלומות המה

זאין כדאי להאריך בהם ולהראות בשולן, כי כל הלומד בתורה יראה שבכל מצוה ומצוה יש לימוד מקרא אם לפטור את הנשים או לחייב אותן, ואין גפ"ס כלל בין מצוה דתית או לאומיית, — ובכלל אין הלאומיות והדתיות גבולות זו מזו כלל, וגם מצות עשה דתפלין וציצית הם דתיות ולאומיות כאחת, וכמפורש בתורה"ק ואעפ"כ נשים פטורות.

ועתה הנני בא אל עיקר מטרת מאמרי, והיא: בשאלת הבחירה לנשים הן לבחור והן להבחר. (א) הנה מטרת האשה כמו שמבואר בתורה"ק נראה שעיקר תכליתה להיות עקרה הבית ולהיות צופי' הליכות ביתה ולגדל את הבנים שיהיו בריאים ושלמים עם ה' ותורתו, וראה נא במתן תורה שקראן הקב"ה ביה יעקב ובמכלתא טובא ברש"י ו'ל' אלו הנשים, ותראה שבאזהרת היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה שעיקרו נאמר רק לאזהרה לנשים שלא להיניח פולטות, לא נצטוו הנשים בזה כי אם האנשים, והוא מטעם זה כי עיקר שהיו הנשים צריכות להיות טהורות בקבלת התורה הקדושה היה דק' מפאת הדור הנולד מהם שיהיה בקדושה ובטהרה, לזאת הטלה האזהרה דק' על הזכרים שיראו שתינינה נשותיהם טהורות בקבלת התורה, כי זה עיקר הדרישה מבנות ישראל להיות לאמות מגדלות עפ"י דת התורה"ק, כרי שיהנבו את בניהם ג"כ בדרך זה. [ובאמת פשטא דגמ' סוכה ד"ב ע"ב נראה דאשה חייבת להנך את בנה במצוות, וגדולה מזו דעה הר"ח א"ו בתש" ס"ה ה' להוכיח מדברי רש"י ו'ל' יבמות דף ע"א ע"ב בד"ה כגון שהיו אביו ואמו חבושין בבית האסורין ראפ"י במצות מילת בנה שפטרה אותה התורה בפירוש מקרא דאותו ולא אותה מ"מ ה"ד באיתא לאב, אבל בליתא לאב החיוב מוטל עליה למול את בנה ולכן מעכבהם מפסח, עיי"ש, ועיי' בנה"ש סוכה שם שנתעורר ע"ד תוס' ישנים יומא שנראה מדבריו להיפך וכ' מזה במק"א ואכ"מ], זכ"כ לפרש דברי רש"י ו'ל' בהא דנשים חייבות בנ"ח דאף הן היו באותו הגם, שכ' רש"י שנתבטלה הנקירה דהבעל לטפסר החילה, וצ"ע מה עניין זה לנר תנוכה, אמנם הענין יובן, דהנה היונים רצו לעקור את דת ישראל ואמרו כחבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק בא"י, ויען כי עיקר המחנך הדור היא האם לזאת נתחכמו לנזור, כי כל בתולה הבעל לטפסר החילה, ובהיות כי אין האשה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי, ממילא הגדר אחריו בדעות הנפסדות של היונים ותגדל את בני' ברוחם. ועיי' בירושלמי פ"א דתעובות ה"ה שמטעם זה היו מתחדין ביהודה החילה כדי שתגדור אחרי בעלה ולא אחרי היונים, ולכן כשנתבטלה הגזירה ושבו בנות ישראל להיות לאמות טהורות לגדל את בניהן ברוח התורה"ק שפיר חייבות בנ"ח שהוא הוא אותו הגם של הזכרים ששבו לרוח התורה"ק, ועיי' בברכות י"ז ע"א הני נשי במה קוביין וכו', (והרברים גלויים וידועים לכל מאן דר"ק וגרס בש"ס ופוסקים כי זאת מטרת הנשים עפ"י רוח התורה"ק.

(ב) ולעומת זאת במה שנוגע לענין דעת הנשים, הן לענין מצוות יתן לענין ערות, הן נשנות בדברי חז"ל על פי רוב בצירוף עכרים וקטנים.

ילדונמא ע"י כמשנה ברכות פ"ג מ"ג, ופ"ז מ"ב, פסחים פ"ח מ"ז, תגינה
 פ"א מ"א, סוכה פ"ב מ"ה, פ"ג מ"י, שקלים פ"א מ"ג ומ"ז, יבמות
 פ"ט מ"ה ומ"ז, תוספתא דר"ה פ"ב ה"ד, ומנילה פ"ב ה"ד, ונמ' פסחים
 ד"ד ע"א הכל נאמנים על ביעור חמץ וכו', ומסקנת הש"ס שם הימנורו רבנן
 בדרבנן וע"י בחוס' שם. וכבר העיר על ענין נפלא הזה בילקוט שמעוני
 שמאל א' א' בקרא, וחנה היא מדברת על לבה" בזה"ל: למה נשתתפו הנשים
 עם העבדים והקמנים לענין המצוות לפי שאין להן אלא לב אחד שנא' וחנה
 היא מדברת על לבה וכו', הרי מבואר מכל ענין שהנשים ועבדים וקמנים
 אין להם דעת ברור כ"כ, וע"י כפי' המג"א ז"ל שאין יצ"ט שולט בהן כ"כ
 וכתבתי מזה במק"א באריכות לברר הענינים ואכמ"ל, כי לא באתי בזה אלא
 להראות השקפת חז"ל על הנשים בענינים אלו, וע"י ניטין כ' ע"ב אשה לא
 ידעה לאקנויי וכרש"י שם, ובאזה"ח פ' וישלח ל"ה ב'. וראה זה פלא
 בסנהדרין דף נ"ז ע"ב אשכח ריב"א דה"י כתוב בס' אנדתא דבי רב בן נח
 נהרג בע"א וכדיין אחד ושלא בהתראה על פי איש ולא על פי אשה ואפי' קרוב. וכן
 פסק הר"מ ז"ל פ"ט ממלכים הרי מבואר דאפי' בכ"כ דל"צ תורת עדות ונהרג על
 פי ע"א או קרוב, מ"מ אשה לא תעיד להם, הרי דה"ל לעיקר שאין דעת
 הנשים דעת שלימה, ונוטה היא להתפעלות ולדמיונות, — ולואת א"א לסמוך
 עליהם. וכח"י כתבתי מקור נאמן לזה מנה"ק פ' וירא כ"א מ', ותרא שרה
 וגו' מצחק, וברש"י ז"ל לשון ע"ז, וקשה מאוד לדעת הד"מ ז"ל דשכס
 נתחייבו מיתה מפני שלא הרגו את בן חמור א"כ היתה שרה מחוייבת לספר
 לאברהם כרי שיהי' ישמעאל נידון למיתה דכ"כ נהרג בע"א ועפ"י קרוב א"ז
 דנשים אינן נאמנות, ולכן לא היתה שרה חייבת להגיד לאברהם רק אמרה נרש
 את האמה וגו', ואם אצנ"ס כי רשב"א פליג על ר"ע בזה כפי' מצחק מ"מ
 כיון שר"ע סובר כן. ומוכרח מזה דר"ע ס"ל דאשה לא תעיד להם לכן קי"ל
 כן להלכה ועיי"ש ברמב"ן ואכמ"ל.

הן אמת שראיתי לח"א שכ' להוכיח מרקדוק לשון החינוך להרא"ה ז"ל
 שבמצות מלך מ' תצ"ז כתב בזה"ל וזאת מן המצוות המוטלות על הצבור כולם
 על הזכרים כי להם יאות לעשות ענינים אלה אולם במצוות מינוי שופטים כתב
 נ"כ שהיא מצוות המוטלות על כל הצבור ולא דקדק לכתוב הזכרים והזכיות
 מזה דס"ל דבמצוות מינוי שופטים גם הנשים חייבות. ולענין אין כדאי
 ברקדוק כזה להוכיח כן משלשון החינוך והמעין בחינוך על הסדר ימצא כי מה
 יכולל ז"נ כתב להדיא ז"נ והיכא שכתב צבור כ"כונתו רק על זכרים דהם
 נקראין צבור ונשים אינן בכלל צבור וע"י בזכרים ע"ה ע"א מה צבור נכרי אף
 יחיד נכרי, וכנראה בענין פר העלם דבר של צבור שאין עשיית הנשים
 משלימות לרוב צבור שיהי' בנדר צבור שעשו ע"פ כ"ד שיהיו הכ"ד חייבים
 בפר העלם דבר ש"צ, וגדולה מזו נראה דאף כפסח דמבואר בפסחים ד"פ
 דנשים מהורות משלימות לרוב וכן דנשים מסאות משלימות למחצה שלא
 לעשות פ"ש מ"מ אם היו מחצה על מחצה טמאים וטהורים כפי' אין הנשים

משלימות לרוב טמאים שיהי' בכלל צבור שיעשו כולם הפיר בטומאה וזה מוכרח * מסוגיא שם דסקינן השתא נמי אהה מרחוהו מחגיגתו ולא קאמר דטמא אשה להשלים לרוב טמאים נראה מזה דע"י נשים לא נעשו צבור ואם כי בצל"ח הרגיש בזה וכ' דע"כ מוכרח דהמחצה טמאים ה' רק נשים והמחצה טהורים ה' רק אנשים זה נגד הסברה לומר שכל פלוגתת רב ועולא הוא באופן

(*) א"ה. לפענ"ד אין להכריח משום קושא זו להמליח דין חדש כזה דהנשים אין משלימות לרוב טמאים לענין שיעשו כל הצבור את הק"פ בטומאה ומפשטות סוגיא לא נראה כן. דא"כ הכי הו"ל להגמי' לאשמעינן רבותא זו דמשכחת לה אפי' ברוב טמאים ומיעוט טהורים דלרב הללו עושין לעלמן והללו עושין לעלמן ולריב המיעוט טהורים עושים את הראשון והרוב טמאים עושים את השני והיינו היכא דה' מחלה על מחלה והנשים היו עורפות על הסמאים ועיי' ה' רוב טמאים והוא רבותא יותר מכל האוקמתיה שאמרו שם בגמ' בכה"ג דהנשים משלימות ועורפות ועיי' שם בחוס' ד"ה נשים שז' למיד נשים בראשון רשות הוא מני למינקט רבותא יותר אפי' ברוב טמאים ע"י נשים ולא כהבו דאפי' למיד נשים בראשון חובה משכחת לה רבותא כהנ"ל ע"כ דזה פשוט דלמ"ד נשים בראשון חובה כמו דמלטרפין לטהורים לרוב הכי נמי לטמאים מלטרפין להכריע את כל הצבור שיעשו בטומאה וכמ"ש הלל"ח. ואי משום קושא זו דיטמאו אשה דלא שייך התי' דאשה מודתהו מחגיגתו אשר ה' הלל"ח בלחמ דחוק הוא שצרי הירואים לא נעטלו ולפענ"ד י"ל לפ"מ דפקק הרמב"ם פ"ו מהלכות חגיגה דהנשים חייבות בשלמי שמחה והראש"ד השיגו עיי' שם בנ"כ דהר"ם פסק כר"ז ועי' ברמב"ם פ"ב מהלכות ע"ז ה"ג ובר"ה ר"ה ובראשונים בקידושין בסוגיא דמ"ע שהזיג ובשו"ת שאגת ארי' סימן ס"ז ובמק"ה :

א"כ על נשים שפיר י"ל ג"כ דא"א לטומאה משום שמחה מודתה חובה משלמי שמחה דהיא מחוייבת בהם. ואפי' לרעת הראש"ד דפליג על ברימ"ל ג"כ דעולא בפסחים סיבר כר"ז א"כ נ"ש :

אמנם מדה טובה אינה חוזרת ריקם ויש לחדש בן לראש"מ דס"ל בפסחים שם דאין היחיד מוכריע את הצבור לטומאה עיי' שם (עי' סנהדרין ב' ע"א) ולפי מה דמבואר ברשב"א ור"ן נדה דף ה' דנראה נשים כחד דמין לענין ספק טומאה דמקרי גבי' ספק טומאה ברה"י. ועי' יבמות פ"ח מואה נשים בע"א דמין וברכות מ"ה ע"ב מואה נשים כחרי דמין :

ולפי' י"ל דהנשים אפי' הרבה דין יחיד יש להן ולראש"מ דיחיד אין בכחו להכריע את הצבור לטומאה ה"נ י"ל בנשים אפי' הרבה אין בכחן להכריע את כל הצבור לטומאה משום דדין יחיד יש להן אבל הרמב"ם דפסק כח"ק דאילו יחיד מוכריע את הצבור לטומאה ולא חילק כלל בין איש לאשה נ"ש דאין נ"מ ואף נשים ומכריעו את הצבור לעשות את הק"פ בטומאה :

זה ואם כי המנ"ח כ' נ"כ לדבר פשוט להיפך דנשים משלימות לצבור שיעשה הפסח בטומאה למאן דס"ל נשים בראשון חובה מ"ס תורה היא . ולענ"ד המעיין היסב בסוגיית הש"ס ור"ם ז"ל שלא נזכר זה נראה יותר כמוש"כ דנשים אינן בבוהן כ"א שלא יקראו מיעוט ממאים שיעשו פ"ש כיון דאיכא רוב עושים אבל שיהיו נשים בכלל צבור ויעשו גם הטהורים בטומאה זה ל"ה בנשים משום שאינן בגדר צבור ויש לעיין בזה בתוס' שם ע"ט ע"ב ד"ה וטמאין עיי"ש בכרבי ראם ובאור חדש ואכמ"ל בזה . עכ"פ בפר העלם דבר של צבור נראה מבואר כן והמעם י"ל דנשים העיקר הם הלויים כדעת בעליהם או אכירם לזאת אין להצטרף מה שעושים הם בהוראת ב"ד . ועי' בחינוך מצוה רצ"ט שכ' בזה"ל ונוהגת בזה"ב וכו' . ואם אולי תרגישו ישראל בדבר גם עליהם יהי הפשע כי כל ענין הבית הקדוש וכש"כ תמידין ומוספין על הצבור ועל כולם הוא מוטל עכ"ל ולא כתב להוציא את הנשים ואעפ"כ ברור הדבר שאין הנשים בכללן בזה לי"ס אינן כדעת הבש"ד והסכים עמו בחי' רעק"א ז"ל דנשים א"ל חלק בק"צ דודאי אין בכללן בזה אך אפי' לפ"ס שהעירו האחרונים שאין נראה כן מסתימת הש"ס והפוסקים והארכתי בזה במק"א מ"ס שיהי' מוטל עליהן המצוה להקריב תו"ם בוודאי לא יתכן לומר כן כיון דהיה מ"ע שהו"ג ונשים פמורות וכ"כ במק"א גדולה מוז בשם המבי"ט בקריה ספר מצות שקלים שכתב על שקלים דהיי בגדר מ"ע שהו"ג ואין לו מוכן אחד * . אלא משום דהכלית השקלים הם לצורך קרבנות צבור וכיון דמקצ' נשים פמורות דהיי מ"ע שהו"ג יש לפמור אותם גם משקלים מה"ט . ויש להכריח כן שאין כוונת הרא"ה ז"ל על נקיבות דהרי כתב ק"ו מבנין בית המקדש לחו"ם ובנשים אין זה ק"ו דאפי' אינן כדעת הר"ם ז"ל דנשים חייבות בבנין ביהמ"ק ע"כ דס"ל דאינו בגדר מ"ע שהו"ג דאע"פ דאין בונין בלילה מ"ס כבר אנוהר לן עיינין הג' בעל מורי אבן ז"ל דבכה"ג אינו בגדר זמ"נ כיון דאותה למצוה של אתמול היא הולכה ונמשכת תמיד אלא רבאמצע יש זמן שאינו יכול לעשותה או משארי מעמים ועי' מ"ש בזה בס' כל"ח פ' השא א"ה עיי"ש . אמנם תו"ם דהיי מ"ע שהו"ג נזכר בגלל דנשים חייבות בהם כיון דאין לנו שום הכרע בזה לחייב נשים במ"ע אלו ואדרבה מזה שאין חייבות לשקול נראה להיפך . אם כן מנ"ל להראיה ז"ל למדרש ק"ו וע"כ דאין כוונתו על נשים כלל ואינו מדבר כי אם מישראל הזכרים דסתם צבור אינו כולל נשים במש"כ :

ובאמת לפ"ז נראה דהרא"ה ז"ל גם בבנין ביהמ"ק אינו מחייב נשים ששם ב' נ"כ החיוב על הצבור ככלל ולא כתב דנשים חייבות בהן ובין דכולל בנין ביהמ"ק והקרכת תו"ם כאחת ובתו"ם ברור הדבר בדעת הרא"ה ז"ל

(* א"ה . בחי' כ' לפרש דברי המז"ט עפ"מ השאנ"ח ס"י בזה"ל זכירת יל"מ וקריאת שמע דמקרי מ"ע שהו"ג עיי"ש ה"ג י"ל דשקלים דכל אנה חיוב חדש ועי' בשעה"מ ספ"א מהל' מילה ואכמ"ל :

דנשים פטורות תדולה מן סבואר בחינוך במצות הקרבת העומר מצוה ש"ב
בסודר"ק שאף שכתב כיון דבא להתיר החדש והוא נוגע לכל ישראל מחייבים
כל ישראל להשתדל במצוה זו מ"ם דקדק לכתוב דרק ישראל הזכרים חייבים
להשתדל בה' וע"כ מטעם דהוה מ"ע שהו"נ וא"כ מבש"כ בת"ס שאין באים
להתיר דנשים פטורות בהן (ובאמת בת' לח"א כתבנו דיל' דטעמא דהרמב"ן
ז"ל דמחייב נשים במסירת העומר ומ"ל דאינו בכלל מ"ע שחז"נ דנשים פטורות
דמ"ל דמסירת העומר תליא בהבאת העומר ומסירת העומר בזה"ז דרבנן וכיון
דהבאת העומר אינו בגדר קרבן אלא להתיר חדש כמו דמ"ל לרבא במנחות
דף ה' ע"ב וברש"י שם ד"ה וכדבר הראוי לעבודה עיי"ש ולכן גם נשים
חייבות וא"ר לשאר מ"ע שהו"נ וממילא דחייבות גם במסירת העומר ולכן
הרמב"ם ז"ל לשיטתו דמ"ל דמפ"ה"ע בזה"ז דאורייתא ולא תליא בהבאת העומר
והוי מצוה בפ"ע פסק דנשים פטורות מספירת העומר אך באמת דעיקר דבר זה
לומר דהיבא דתכלית המצוה הוא רק להתיר איסור חייבת אשה אף שהיא ז"נ
משום דאין ללמוד מתפלין י"ל דהליא בפלוגתא דפוסקים בציצית אם היא רק
נדר מתיר או בגדר מצוה כמש"כ המרדכי בשם הר"י מדרוש ז"ל וכן בסוכה
שהעירו האחרונים ואכמ"ל בענין זה) הכלל שלפענ"ד נראה עיקר כמש"כ

(*) א"ה. יל"ה"ר ברורה למ"ש כנ"ח להוכיח דכוונת הרא"ה בת"ס על
כל הצבור דר"ל רק על הזכרים ממ"ס החינוך מ' ח"ח שנלעו ישראל לחת
לשבת לוי ערים לשבת והיא מן המלות המוטלות על הצבור כולם ויותר על
ראשי העם, וכן בת' חק"כ להבדיל שש ערי נוקלט והיא מן המלות המוטלות
על החלק ועל הצבור כולם, וברור שצמחות אלו אינן הנשים מלוח כי לא
נטלו חלק בארץ אעפ"כ כי הצאן על הצבור כולם ע"כ דלשון זה אינו כולל
אף נקבה אף שלא פירש דהמלה רק בזכרים;

וכן מ"ס דעת החינוך מ' ז"ה בבב"ן בית המקדש שכי וזאת מן המלות
המוטלות על הצבור שנסתבה מלוחות דק על הזכרים משום דכולל בנין הבית
עם הקרבת חור"מ וכמו בהקדמת חור"מ אינן נכללין ה"נ בבב"ן הבית, יל"ה"ר
לזה ומהא שכי החינוך בת' ק"ז לעשות שמן המשחה והיא מלה המוטלת על
הצבור כמו בנין הבית והכלים, ע"כ, והנה צמחות עשיית שמן המשחה בוודאי
אינן הנשים נכללין כי אינן לכן שום שייכות בזה, ואפי' צהלאו דעל בשר אדם
לא יסך כ' החינוך דנהג רק בזכרים וזה חמור מאוד והמנ"ח כ' שהוא מ"ס
ז"ל ז"נ אכל מלות עשיית קוה"מ בוודאי אינן מוטל על הנשים כמו גוף מלות
משיחת כה"ג שכי מפורש בת' חקב"י שנלעונו למושח כהן אחד בשמן המשחה
וצוהנת מלה זו בזכרים בזמן שה"י בישובה וזו מן המלות המוטלות על הצבור
כולם הרי דנוף מלות משיחה אינו מוטל רק על הזכרים כש"כ העש"י אעפ"כ
כי דמוטל על הצבור כמו בנין הבית והכלים ומוכח מזה דגם בנין הבית אינו
מוטל

ראין כונה דרא"ה ויל' בזה שכתב במצות מינוי שופטים להחייב את כל הצבור שיהיו נכללין בזה נשים ג"כ שאין שום סברא לכלול בזה נשים אחרי שאינם בגדר דין כלל והרי אף כביני דרשו הו"ל במה דכתיב באכרהם למען אשר יצוה וגו' לעשות צדקה ומשפט דביהו לצדקה דבכלל משפט אינן נכללין. ובאמת כשתחזה בעין יפה בס' החינוך מצוה רל"ג רל"ה ותייר תראה סבואר שדעתו העיקרית להלכה דאינן בגדר דיינים כלל וממילא נראה דה"ה

מוטל רק על הזכרים ולא סבירא לי' כשיטת הרמב"ם בזה :
ועוד ילה"ר עלומה ממ"ש במ' מר"ד שנגטוינו למחות זרעו של עמלק זאת מן המלות המוטלות על הצבור כולם וכענין שאמרו ויל' שלש מלות נלטו שראל בכניסתם לארץ למנות להם מלך ולבנות להם בית הבחירה ולהכריע זרעו של עמלק. ובאמת כי גם על כל יחיד מישראל הזכרים ה' מוטל החיוב למחות זרעו מן העולם אם ה' כח בידם, ע"כ, הרי מפורש דס"ל דמלות מחיית עמלק מוטל רק על הזכרים, ובמחיית מלך כ' ג"כ דרק על הזכרים מוטל כי להם יאות לעשות ענינים אלה, א"כ מוכרח דגם לבנות בית הבחירה שהיא אחת מן השלש מלות מלווים רק הזכרים דהרי ע"כ נלטו ישראל דקאמר ר"ל רק זכרים וקשנים מוכיחים על האחד :

ולפ"ז גם מ"ש במלות קרבן תמיד מ' ח"א וקרבן מוסף מ' רל"ט שהוא מן המלות המוטלות על הצבור וכן במ' של"ז ג"כ פרה אדומה כ' שמוטלות על הצבור כולם. במלות אלו ר"ל ג"כ רק הזכרים לבד כיון שהזכרים אלו באים מתרומת הלשכה והנשים שלא שקלו ח"א נומר שעליהן מוטל המזהב ו"ב : ועי' מ' חסיד והל"ה ותק"ז. — אך במ' חל"א במניית שופטים שכ' דמוטל על הצבור כולם שרלה נוחה ח"א להוכיח דנשים ישנן בכלל מלות מניית שופטים בלא"ה ויל' חפ"י ח"ג דכאן כוונתו לכתול אף נקבות (מה שבאמת ח"א נוחה כן לפי"ם שהוכחתי לעיל מכ"מ בספרו בראיות ברורות) דר"ל במקום שאין שם אנשים רק נשים בכה"ג כיון דמוחזר בכ"מ בגמ' ואלה המשפטים שהשיב הכ' אשה לאיש לכל דברים שצמורה הם כן נראה דבמקום שאין אנשים עליהן מוטל למנות להן דין כשר אבל במקום שיש אנשים נראה ברור דאין בכלל מזה וז' כמ"ס החינוך גבי מחיית מלך כי רק לזכרים יאות ענינים אלה ו"ב :

אמנם באמת דברי החינוך דמחיית עמלק רק על הזכרים מוטל לכאורה תמוהים דמותר א"ע ממ"ש במ' חכ"ה גבי מלות הריגת ו' עממים דטהגת מלטה וז' בזכרים ונקבות בכ"מ שהי' כח בידיו להורגם ורמו לזה בהגהת מל"מ (ועי' בשו"ת ח"ג אורח סי' תק"ט מ"ש לתרץ, ובמרי"ט קידושין כ"ח ד"ה אורח, ובחסום סנהדרין ל"ה ע"ה). ולפענ"ד י"ל עפ"מ החינוך במ' חייב שלא יקח כופר לגפש רוצח דטהגת מלטה וז' גם בנקבות אע"פ שהן אינן דנות (עי' מ"ש במ' מ"ט נ"ג עד מ' ס"א ובכ"מ אף בלאוין השייכים בדין) שאם אולי בזמן הזה

דאין ככלל החיוב למנות דיינים דהרי מינוי הדיינים הוא ג"כ ככלל משפט דהרי הלאו דלא הכירו פנים במשפט דרשו חז"ל בספרי זה המסונה להושיב את הדיינים הרי מבואר דבחירה יפוט ודין הוא בגדר משפט וכיון שאשה אינה בגדר לעשות משפט ממילא ראינה בגדר מצות מינוי דיינים וז"ל לענ"ד. ודע שראיתי להרא"ה ז"ל בס' החינוך במצוה ה"ו דיני התרת נדרים שבהב בזה"ל ונוהגת מצוה זו בכ"ס בזכרים אבל לא בנקבות שאינן ראיות להיתר נדרים, עכ"ל. ולכאורה צע"ג דאע"ג די"ל דהוא ככלל דין וכיון דאשה פסולה לדרון ה"ה ראוי להתיר נדרים מ"מ בהתרת נדרים יש סברא גדולה לומר דאשה שזה בכלל התרת נדרים כיון דזה שכשר התרת נדרים בשלשה הדימוות ילפינן בנמ' נדרים ע"ח משחטי חוץ דכתיב זה הדבר ומה חס בל ישראל ה"ה התרת נדרים וא"כ ממילא נשים דינן בשחטי חוץ צריכין להיות נ"כ בהתרת נדרים וע"י ברין ז"ל בנדרים שם שחקר לענין שלשה הדימוות אי צריך חד הנמיר ג"כ מה"ט דהבא שאני כיון דכל הני דאיתני באיסור ש"ח ישנן בענין התרת נדרים אכנס ראה זה פלא שבחינוך הן במצות

מוחצת איזו סבה יבוא ביד האשה ענין שישאלו ממנה להגיל נפש רוחה בשביל ממין סה"ח מזהרת משום לאו זה שלא ליקח מזון ותגילו, א"ד : והנה בז' עומדים איכא ג"כ לאו דלא חחי כל נשמה אבל במחייט עמלק ליכא לאו בתורה אכ"מ ברמב"ם פ"ה מהל' מלכים ה"ד מ"ע להחרים ז' עממיים זט' וכל שבא לידו אחד מהם ולא הדגו עובר בל"ת שנא' לא חחי, וכן מ"ע לאבד זכר עמלק, א"ד. ולא כלל אותם ביחד ולא הזכיר בזה הלאו דלא חחי וע"י בטה"מ ל"ה מיט ובקרא שנואל אי ט"ו, הרי דבמחייט עמלק ליכא הלאו. ולפ"ז י"ל דבז' הריגה ז' עממים כיון דבהלאו נכללין גם הנשים אע"פ שאין בני מלחמה א"ס ע"י איזה סבה בא ליד האשה ענין שיכולה להרוג כמו גבי סיסרא ויעל איכא גבה ג"כ הלאו כמ"ש בלאו דלא הקח שוחד ולפ"ז כיון דבהלאו נכללת מזהרת גם בהעשה בכה"ג וכרעת החינוך מ' רל"ז דמזהרת במ"ע שהז"ג היכא דאיכא לאו ולא כדעת התוס' קידושין ל"ד. אבל במחייט עמלק דליכא הלאו גם על העשה אינה מזהרת. אהנס בזכירת מעשה עמלק שפטר ג"כ את הנשים ל"ע ליישב כיון דאיכא בזה לאו דלא תשכח. וע"י בזה בס' שריה ערך זכירה מ"ס האחרונים בזה :

ומ"ס מהא דבלאו דשחטי חוץ לא פרט זויג והאריך ליישב, המעיין בסי' החינוך ר"הא שבז"מ אף בלאוין שהנשים מזונין כאנשים אעפ"כ סתם ולא כהב ונוהג בזויג. ואיין לו מקלת מקומות, מ' ס"ט שלא לקלל דין, ע' ברכת השם (ובמ' ע"א שלא לקלל נשיא פ"י. בזויג), ז"ו שלא להוציא בדי הארון (וע' מ"ק), ר"ל שלא חלין פעולת שכיר, ר"מ שלא לבזבז, וע"י מ' ר"מ רכ"ז תקפ"ג, ועכ"ל בכל אלו המקומות סתם ולא פ"י דסובר דנוהג בזויג משום דבליה הנשים מזונין כאנשים א"כ היג בליה דשחטי חוץ כנ"ל : —

ש"ח כפ' אחרי מ' קפ"ז והן כאיסור העלאה בחוץ כפ' ראה מ' תל"ט אינו
 כותב שנוהג בזכרים ונקבות והוא היסוד גדולה דסתם הרבנים להיפך מדרבו
 בכל מצות ההורה. לכן נראה עפ"ש כס' כלי חמדה כפ' אחרי אית ה' לת'
 ד' השטמ"ק במס' כריתות ג' ע"א שנראה מדבריו דאשה א"ח בהעלאת חוץ
 והוא תמוה וכתבנו הסבר הדברים עפ"ם דמכונא בירושלמי דמגילה פ"א ה"ח
 אי נשים כשירות בבמה והטעם אע"ג דגר כשר בבמה היינו משום דבעצמם כל
 ישראל הם כגדר ממלכת כהנים ורק על עבודות שבמקדש אמרה תורה שלא תר
 השא העגל צריך דוקא כהנים מורע אהרן שהם נבחרו לכהונה במקדש אבל
 בבמה נשארו כגדר כהנים אמנם נשים אינם כגדר ממלכת כהנים כלל ולכן אשה
 פסולה בבמה ועי' כס' כל"ח פ' יתרו אות ב' באריכות להסביר כזה דברי
 הג' בפנים יפות וז"ל שכ' כן דקרא ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש לא
 נאמר לנשים ומעתה י"ל דעליהן לא נאמר האיסור דהעלאה בחוץ דדוקא
 לישראל הזכרים שהיו בשרים להקריב עד בה בבמה נאמר להם השא האיסור
 דהעלאה בחוץ משא"כ לנשים דלא ה"ל להקריב עד ג"כ הוכוח להקריב קרבן לא באה
 עליהן אזהרה להקריב בחוץ וז"ל בדעת השטמ"ק ולפ"ו לר"ע דס"ל דבשר
 נחירה הותר במדבר וכמש"כ דבשר תאווה לא אישתרי לגמרי ואם כן במדבר
 היתה שחיטה עבודה בקדשים ולא היו נשים כשרות בשחיטה קדשים אף בבמה
 וא"כ זה הדבר דש"ח לא קאי על נשים ולכן נראה דהחינוך וז"ל נסתפק גם
 בשחומי חוץ אע"ג דכשכאנו לארץ היתה נוהגת שחיטה אף בועלין וממילא
 שחיטה אינה עבודה וא"כ גם נשים צריכות להיות מוזהרות על ש"ח מ"מ כיון
 דבעת הדבור לא היו נשים נכללות באיסור זה כיון דאו היתה שחיטה עבודה
 והיו כמו העלאה אח"כ י"ל דלא נתחדש האיסור בש"ח על הנשים ולכן סתם
 הדברים ולא נילה לן אם נוהג גם בנקבות על כל פנים זה הדבר שנאמר כדור
 המדבר לא קאי על נשים דאו היתה שחיטה עבודה וא"כ שפיר כתב החינוך
 דאשה פסולה להתרת נדרים וז"ל מאוד בדעת הרא"ה וז"ל ויוצא לנו מזה רא"י
 למ"ש בראש רבדינו דמיד במתן תורה כשנבחרו ישראל להיות ממלכת כהנים
 וגוי קדוש נבחרו הנשים להיות רק בית יעקב היינו שיגדלו את בניהן שיהיו
 מוכנים להיות ממלכת כהנים אבל הן בעצמן לא היו כגדר כהונה כלל שיהיו
 ראויין לעשות עבודה אף בבמה ועי' היטב כס' כל"ח כפ' יתרו שם וכס' שאלו
 שלום ירושלים שכ' להעיר מגם דילן בכורות מ"ה ע"ב דפשיטא להש"ס דלא
 משבתת בהמקריבים איסור דאוא"כ כיון דאינו נוהג אלא בזכרים וא"נ דנקבה
 בשרה בבמה א"כ משכח"ל איסור אוא"כ במקריבים ג"כ דהיינו בבמה שאסורה
 אשה ובנה לעבוד כיום אחד נראה לכא' דס"ל לסתמא דש"ס כמ"ד בירושלמי
 ראשה פסולה בבמה אך יש לדחות כיון דבתוה"ק נאמר אהרן ובניו וע"כ
 דקאי על משכן דצריך כהונה ולכן מקשינן בגמ' כן דכהנת לא בת עבודה
 דכ"ס שצריך כהונה צריך זכר דוקא ואפ"נ דבבמה דבשר זר גם אשה כשרה
 ואין רצוני להאריך יותר בזה כי כל מגמתי בזה להעיר בדברי הרא"ה וז"ל
 בענינים אלה:

עכ"פ הראה כב"י שבנין כללי הן בבחירה רב ופרנסי הקהל וכיוצא
בענינים כלליים הגונעים בדת ולתקוני האומה אין לצרף בזה דעת הנשים לפי
השקפת חז"ל שאין רעתן שלימה והרי הן בקטנים שאין להם זכות הבחירה :
(ג) אמנם כל זה צריך לדון בענין זכות בחירה. אולם הזכות להבחר
בבחירות בענינים הנ"ל בצירוף אנשים בזה ברור לדעתי שהוא נגד דת
דיהרות. ומכאן במשנה דכתובות פ' המדיר ואלו יוצאות שלא בכחוכה
העוברת. על דת משה ויהודית וכו' ואיזה דת יהודית יוצאת וראשה פרוע
זמורה בשוק ומדברת עם כל אדם. ואני מתפלא על הלאומיים הלא אומרים
כפידם כי רוצים בכל ענין להחזיק במה שהוא בעצם רוח ישראל, והאם אינם
מודים שבכורה בת מלך פנימה, הוא רוח ישראל אשר מאז התפארה בחיי
המשפחה וטהרתה, ועוד בהיות ישראל במצרים אמרו חז"ל אחת היתה ופרסמה הכל,
זלמה זה חותמים בכל ענין להוציא את הנשים לרשות הרבים ולערב אותן עם
אנשים. (ודרך צחות אמרתי תמיד על אספת הציונים, שדחתערכו אנשים
גשמים יחד, כי כל כונתם להראות ביטול הכתוב כל בכורה בת מלך פנימה
שעידו במלך היותר דמיוני ולא מואבית, ואין היתה למלכות בית דוד ח"ו,
אז"כ מוכרחים לכבוש את הארץ ע"י הפוליטיקה שלדם כי אין משיה לישראל
ח"ו כמאמרי הרצל ונורדוי תמיד כי אך בנו עורתנו). אמנם אחינו המזרחיים,
אשר במונו כמותם מצפים לביאת משיהנו ואשר יורעים היטב כי זאת יסוד
מלכות בית דוד, איך יצאו לפרוץ גדר הצניעות של בנות ישראל אשר זאת
דיתה תפארתנו מאז היינו לגוי, ואך בזכות נשים צדקניות נגאלו אבותינו
במצרים וגם עתה נקוה כי אם נחזיק בטהרת חיי המשפחה, ונגדל את
בנינו ובנותינו בדרך התורה והיראה בזה נושע תשועת עולמים.

את זה ראיתי להשיב לכם כפי חו"ד בענינים אלה ואקוה כי יספיקו
לאנשים הרוצים לדעת האמת ומי שלבו חלק מאתנו אין אחריותו עלינו ובוזה
יהי שלום וברכה כאנ"י היקרה ונפש המצפה ליו"ד ומי שאמר לעולמו די
אמר לצרותינו די ונזכה לראות בנחמות ציון וירושלים בב"א.

מאיר דן רפאל ברה"ל ויל.

(ב) עוד מהרב הגאון הנ"ל.

ב"ה א"ח של עשרת פר"ת פה אסטראב יצ"ו.
כבוד אהובי ידידי יקירי הרב הה"צ זית רענן מורג חריץ
קנקן חדש מלא וגדוש מן הישן והחדש ותיק וחסיד כשה
סו"ה מנחם מענדל ג"י קאשער, כווארשא.

אחרשה"ם באה"ר, יקרת מכתבך בצירוף קונטרסך, מלחמת מצוה
קבלתי לנכון, וראיתי כל דברך בקונטרסך והשכלת להשיב על כל דברי
ה' משרנוכ"ץ במאמרי. ובאמת נאמנו מאד דברי האומרים, הקולמס הוא כנה

הלב" וא"א לאדם שלא לנלות מצפוני לבבו ככתבו. וידועין דברי רמ"י וז"ל
 בתי על הישר מקאנרי ז"ל שבי להיפך אך בתי" ה' משרטובין נראה שא"א
 להסתר. היאומן כי יסופר כי איש שכא להורות שאלה עפ"י דת התורה
 והלכה ימצא עוז כנפשו לחלוק על הרמב"ם ז"ל ועל כל הראשונים שכתבו
 דאין מסנין אשה פרנסה על הצבור שמקור הדברים הוא בהפסקתא ובא דה
 משרטובין ויאמר שט"ם בהפסקתא כי הדרשה אינה מיוסדת עפ"י ההגיון ולכן
 צ"ל בפסקתא מכאן שמסנין אשה פרנסה על הצבור וממילא נפל פסק
 הרמב"ם ז"ל וכל הראשונים, ועפ"י הגיון הנפלא יצא לנו שדווקא איש
 נכרי לא נוכל לתת עלינו אכל אשה אפי' נכרי נוכל לתת עלינו ועיי"ש
 שהאריך בזה האם אין זו הודאה להתמנות הנשים של נורדוי וזנכיל לפרנסות
 על הצבור. ותמהני עליך שכתבת ע"ז שהוא ככלל איסור הגתה ספרים
 לשיטת דת, ולא דרגשת (ח"ס). ע"י בהקדמה ותראה שבי סמך כלשון הזה שזה
 ככלל מגלה פנים כתורה שלא כהלכה, ואם נבוא ח"י לעשות ט"ם כדרשות חז"ל
 מה שלא נראה לנו על פי הגיון נוכל לעשות ח"י תורה חדשה. ועל פי
 משרטובין אינו מתפלא כלל כי הוא איש שאיננו מאמין
 באלהות של התורה הקדושה, ונמשך כזה אחר אחר העם
 שהוא אומר שהתורה נוצרה ונתפתחה ברוח העם. וז"ל בס' קיצור התלמוד
 במבוא למס' ברכות (עמוד XIX) בהברכות והקללות שבתורה
 יש אמנם למצוא שיור מהמושג הקרמון ששלט
 בעמים וב ישראל שהמלה יש לה הקיפות סדר עצמה
 להטפיע על הבחות של מעלה, אולם היהדות ההסתורית
 התגברה על היהדות ההסונית ונתנה להברכות והקללות
 מוכן אחר. ואחשוב למותר לטרוח להעתיק עוד דברים המפורים במספר
 אשר מכולם שולט רוח אחר כי היהדות נתפתחה
 אחר כן ונתעלתה על ירי הנביאים וההלמוד יותר
 מכפי מה שהיתה בתורת משה, ועל איש כזה אין להתפלא
 כלל אם עושה ט"ם בפסקתא מה שאינו עפ"י הגיון שלו, וביותר (מה שלכא
 לפומא לא נליא) שאינו לפי התפתחות רוח האנושי המודרני להודיר את הנשים
 למדרגה שני. אמנם על הרבנים שב"מורחרי, אשר אני מכיר אותם
 למאמינים בתורה ומסורה, ועם זה אינם תמימים שלא לדעת
 מי הוא "רב צעיר" ומחשבותיו על דבר התורה
 והיהדות, אתפלא מאד איך יכניסוהו למחיצתם ויעשו אותו לפוסק
 בהלכה. במדומה לי שבאה העת שיראו עם מי הם ברף אחר. — ואם
 באמת אין רצונם ח"י להספח כורם הציונית החפשית רק אדרבה להעמיד
 הציונית על יסודי התורה הקדושה, כמו שראיתי במאמרו של הרב מקוטנא
 ש"י בגליון "המזרחי" לחג השבועות, הלא עליהם לצאת בגלוי נגד מאמרים

כאלה של ה' משרנובין הגרפס באורנאן שלהם ואשר דרשנו לתרום תתוה"ק
ער היסוד.

עתה אבא להשתעשע אתך באיוה פרטים שבאו בדבריך :

(א) יפה כתבת בשורש א' אות ט"ו שאין שום מקום לספיק של המנ"ח
דבירושה הדינה נשים בשרות למלכות, כמו שמבואר בר' הרמב"ם ז"ל פ"א
ממלכים ה"ז כיון שנמשח דוד וזה בכתר המלוכה והיה המלכות לו ולבנו
הזכרים עד עולם, וכת' שכתבתי בימי חורפי ע"ד מור נאון וקדוש ישראל
בעל אבני נור וצוקללה"ה [וכעת היא נרפסת בס' כלי המדה על דברים אשר
עומד אני באמצע הרפסות: השי"ה יוכני להו"ל] כהבתי טעמו של דבר דלמה
נשים אין להם שייכות כלל למלכות דהוא משום דעיקר מצות מינוי מלך על
ישראל הוא שינהג המלכות עפ"י דוח דתוה"ק, ולזאת נצטוו המלך שיכהוב
לז' עוד ס"ת ושישא אותו המיד ויקרא בו כל ימי חייו, וברמב"ם ה' מלכים
פ"ג ה"ו איהא בזה"ל על הסרת לבו הקפידה הורה שנאמר ולא יסור לבבו
שלכו הוא לב כל קהל ישראל לפיכך דבק דכהוב בתורה יוהר משאר העם
שנאמר כל ימי חייו, עכ"ל. [ובגליון הרמב"ם כתבתי בזה"ל לא מצאתי —
מקור לזה לכאורה ועי' בירושלמי סנהדרין פ"ד ה"ז בזה"ל והלא הדברים קל
וחומר ומה אם מלך כז', וכנראה שרבינו אויל לשיטתו בזה כמה שפוסק
בפ"א מה' ת"ת ה"ח בענין קביעות הזמן לחיוב ת"ה ועי' בלח"ס שם מה
שנהקשה בזה מקרא דלא ימוש, אמנם הרמב"ם ז"ל ס"ל דא"ר מיהושע
שאלו נאמר קרא דלא ימוש דהי' דינו כמלך במ"ש הרמב"ם בסופ"פ מסנהדר'
לכל ישראל ויש להאריך בזה ואכ"מ]. ומעתה נשים דאינן הייבות בת"ה אין
להן שום שייכות למלכות וא"ר לגרים דבירושה שאינו תהולת מינוי ויכולו
להגיע למלכות משא"כ נשים א"ל שום שייכות למלכות בכל ענין מפני שאינן
בת"ה. ועפ"י י"ל שיטה הרא"ה ז"ל בס' החינוך דס"ל דנשים אינן מצוות
במצות זכור דעמלק דס"ל כשיטת הרא"ם ז"ל בס' יראים דעיקר מצות מחיית
עמלק הוא סמכות המוטלות על המלך וכל ישראל שליחותי' דמלך קעביר
זלזאת נשים דאינן שייכות במלכות כלל אינן בגדר מצות מחיית עמלק וכמ"ש
הנוכ"י ז"ל בהא דכל מילתא דאיהו לי"ם עביר לי"ם משוי שליה דאם אינ
דאיו כלל לא נעשה שליח להדבר וגרים הסה בגדר ראוי למלכות בירושה
עכ"פ משא"כ אשה כיון דאינה בת"ה אינה בגדר מלכות כלל ולכן לא נכללה
בעשה דמחיית עמלק [ונדרך צחות י"ל עפ"י מה שהמה מרנא הק' וצללה"ה
בס' אבני נור בה' הנזכרת אות ע"ב על הרמב"ם ז"ל דבמלכות שאלו כתב
ומאחר שמושחים המלך ה"ה זוכה לו ולבנו ער עולם שהמלכות ירושה מבואר
בדברי הרמב"ם ז"ל דבמלכות שאלו כתב ולבנו סתם ובדרך כתב ולבנו
הזכרים דווקא ועיי"ש באות ע"ג מ"ש בזה אמנם לדברינו י"ל דבאמת הא
דבנשים ל"ש ירושה היינו משום דאינו בת"ה והנה קי"ל דנשים אינן בתפלין
זיש בזה שני טעמים א' משום דהוי מ"ע שהו"ג כ' משום דבתיב למען תהיה
דערת ה' בפ"ך וכיון דאינן הייבות בתורה ה"ה דפטורות מהתפלין והנה במסכת

עירובין דף צ"ז מבואר דמיכל בת שאול הגיחה תפלין וע"כ דס"ל דלאו מיע
שהו"נ וקשה הא אכתי צריכין להיות פטורות משום דאינן בת"ת אינן בתפלין
וע"כ דבית שאול הו"ס"ל דנשים חייבות בת"ת ולכן חייבות בתפלין וכיון שכן
יש ירושה לנשים בדין מלכות לכן במלכות שאול כתב הרמב"ם ו"ל סתם
לבניו משא"כ במלכות בית דוד כתב להלכה דקיי"ל נשים פטורות מת"ת וא"כ
שפיר כתב הרמב"ם ו"ל דלפי האמת זכה דוד רק לבניו הזכרים. כתבתי זאת
לפולא להשתעשע בזה.

(ב) ובעיקר הדבר שהתפלאו כל כך הרבנים צ"ו דאי נימא דנשים אינן
במלכות אפי' בירושה א"כ איך מלכו בבית שני מהאשמונאים נשים והיתה
עמהם יד החבטים לדעתו נראה פשוט דהנה כ"כ הרמב"ן ו"ל בפ' ויחי בקרא
דלא יסור יטבט מיהודה דההשמונאים חטאו בזה שנתנו למלכים משני טעמים
(א) דמשעה שזכה דוד ע"ה למלכות אין שייכות שום איש למלכות כ"א לזרע
דור המלך ע"ה וכמ"ש הרמב"ם ו"ל הג"ל ובפיהמ"ש בעיקר ה"ב שזה אחר
מהעיקרים שבתורה. (ב) שאין סמנים כהנים מלכים ולא ה"ל להם דין מלכות
ועיי"ש באריכות א"כ י"ל דלהורות זה דאין עליהם שם מלכות כלל לא הקפיד
אם תהינה נשים נוהגות ברסן הממשלה ואדרבה בנשים ליכא האיסור דכהנים
לא יהיו מלכים שנראה שזה איסור תורה שכהנים צריכים לעסוק בשלהם דוקא
יהי' איך שיהי' אין לשאול מענין שהי' לגמרי שלא על פי דין תורה כמ"ש
הרמב"ן ו"ל ולהוכיח מזה דבירושה מותרות נשים למלך אחרי שעל פי ד"ת
לא ה"ל בזה ענין ירושה כלל *) כיון דהי' אסור על פי ד"ת על אביהן להיות
מלך וע"י על ענין כיו"ב בר"ש ו"ל פ"ח דכלאים מ"א בשם הירושלמי ותוספתא
פ"ד דכלאים ואין להאריך יותר.

(ג) אמנם כ"כ בת' כיון דחוינן דהשקפת חז"ל על הנשים שלא להאמין
להן במקום שצריך גדר ערות ואפי' כב"נ דנהרג על פי קרבן ולדעת הרא"ה
ו"ל גם על פי עצמו מ"מ אשה לא תעיד להם והטעם כיון דהו"י נדר דין דאינר
נהרג כל זמן שלא רנו אותו כב"ד כמ"ש התוס' במס' עכו"ם דף ס"ד ע"ב.
בד"ה איהו נ"ת וכיון שצריך ערות כב"ד טוב אין נשים נאמנות והזקא
באיסורים שא"צ ב"ד כלל נשים נאמנות וגם כזה קיי"ל בשו"ע דהיכא דיש
צדדים להקל אין אשה נאמנת משום דנשיט דעתן קלות ע"י ברמ"א יו"ד סימן
קכ"ז ס"ג א"כ בבחירות בענין רבנים ופוס"ט כוודאי לא יתכן לכלול בהם נשים
ובה' שכתבתי בימי חרפי כסניא דע"א נאמן באיסורים כתבתי להסביר סברת
הרמב"ן ו"ל בריש גיטין שכתב דאין ללמוד סנדה דכתיב וספרה לה דעד אחר
נאמן באיסורים דשאני התם משום דא"א בענין אחר ולכן האמינתו חזרה וצריך

(*) א"ה. ע"י ברמב"ם פ"א ניהל' מלכים ה"ז נכ"א שהעמיד מלך
ונשחר שב"י ישראל. וע"י בפריי שופטים והוריות י"ג ע"א מלך ישראל שמו
כל ישראל ראוי למלכות. ובירושלמי סס. ע"י שיה. ואל"ל.

הסבר דמ"ס מוכרח מזה דנאמנות באיסורין דאליכ מה בכך דא"א בענין אחר
 זכתבתי הסבר הרבנים דבאיסורים אם הוא אונס נמור ליכא איסורא כלל ולכן
 כיון דא"א בענין אחר שפיר האמינתה התורה כיון דלפי האמת דאמרינן דהיא
 נאמנת אף אם ח"ו משקרת לא קעביד איסורא ולכן נאמנת ונראה שזה הסבר
 דברי רש"י ז"ל שס"ל דע"א נאמן באיסורים הוא מכה סכרא דאליכ איך אדם
 אוכל אצל חבירו וא"ל אדם סומך על ב"ב והכוונה כנ"ל דלכן האמינתה תורה
 לע"א ולנשים באיסורים כיון דמדרכו של עולם אדם אוכל אצל חבירו ואדם
 סומך על ב"ב האמינה אותם התורה שדרכי דרכי נועם וכיון שאמרה תורה
 שנאמנים הרי אנום הוא ולא עביד איסורא ובפרט אם נימא שאיסורי מאכלות
 אפי' של תורה איסורי נכרא הם ובמ"ש הר"ן ז"ל להסכיר הטעם דנדר חל
 על איסורין דהוא מה"ט וא"כ באונס ליכא איסורא כלל ולכן מסבירא דנאמנות
 אבל במקום שצריך נדר נאמנות בעצם נשים איז כלל וע"י היטב בכ"ז.

(ד) והנה בספרי פ' נסכים איתא בזה"ל הקהל חוקה אחת הקהל אין לי
 אלא אנשים נשים מנין ת"ל חוקה אחת יהי לכם נראה דנשים אינן בגדר קהל
 אמנם ראה זה מצאתי שהג"מ מהר"ד פארדי ז"ל בפירושו על הספרי שכתב
 בזה"ל הקהל וכו' נשים מנין ה"ל הקהל חוקה אחת לכם כצ"ל ופירושו ברור
 דמשום דכתיב בריש פרשתא דבר אל בני ישראל משמע דווקא אנשים ועוד
 מדכתיב אל ארץ מושבותיכם וגו' ונשים לא נמלו חלק בארץ הלכך סד"א
 דקרבנות נשים אינן טעונין נסכים הלכך הדר וכתב הקהל לרבות נשים עכ"ל
 מבואר מרבירי הר"פ דסתם קהל נשים בכלל ולכאורה נראה להביא רא"ז
 לדרכיו מהא דאמרינן כממור ופצ"ד ועמון ומואב שלא יבואו בקהל ה' והיינו
 שלא ישאו בת ישראל הרי מבואר דנשים הן קהל ה' וע"י במהרש"א קידושין
 דף ע"ב ע"ב ד"ה חמשה קהלי שכ' לפרש ד' התום' דבפצ"ד ל"ש למקרי קהל
 כיון דבכל הנך דמייתי בין קהל הפסולים כגון ממור ושתוקי וגרים בין קהל
 הכשרים כגון כהנים לויים וישראלים שייך בכל כת וכת לוטר בהו קהל באנפי
 נפש' דהיינו דיש בהו זוג אכל פצוע דכא ל"ש למקרי קהל כיון דלא שייך
 בנקבה ובקהל דכתיב גבי' מוסב אקהל ישראל עכ"ל הרי מבואר במהרש"א
 ז"ל דסתם קהל שבתורה היינו רק אם יש זוג בזה הוא בכלל קהל.

אמנם לאחר העיון נראה עיקר בפירוש הספרי דקהל ממעט נשים והפירוש
 ולא יבוא בקהל ה' בכל הפסולים לבוא בקהל הפירוש שלא יקח אשה מבת
 ישראל שהיא מקהל ה' כיון שהיא בת ישראל הרי אבי' מקהל ה' וכ"כ מבואר
 בפירוש המיוחס ליונתן בן עוזיאל שמתרגם בכל אלה דלא יבוא בקהל ה'
 למיתב אתתא מקהל עמא ה' נראה שהרגיש בזה לפרש דאין האשה בעצמה
 בגדר קהל רק שהיא מקהל ה' ולכאז' עלה בדעתי לתלות הד' בפלוגתת תוס'
 והר"ם ז"ל אם ממור מותר לישא בת גר מישראלית דהתום' כיבמות דף פ"ד
 ע"ב ובקידושין דף ע"ד ע"ב ס"ל דהוי בגדר קהל גרים והר"ם ז"ל ס"ל דהוי
 בגדר קהל כשר נראה לכאורה דפליגי בזה אם נשים הם בגדר קהל ה' ועיין
 היטב כיבמות נ"ז ע"א בשתי לשונות של רש"י וכבר הרגיש בזה הג'

אמנם העיקר נראה בזה רכ"ע מודים דנשים בעצמן אינן בגדר קהל אולם הר"ם ז"ל ס"ל דאם היא בת ישראלית אע"פ שאב"י נר מ"ס דרי היא מקהל ה' כיון דאמה היא בת ישראל הרי היא באה מקהל ישראל לכן דווקא כששניהם גרים מותרים בביתם פסולי קהל.

אבל נשים עצמן אינן בגדר קהל דנשים עם בפני עצמן וברנ"י ספרי דכ"ה ז"ל שהג"י בספרי ופירש דמקהל נפ"ל לרבות נקבות דאם לא כן הו"א למעט מדכתיב דבר אל בני ישראל תמוהין מאוד לפענ"ד דהרי מפורש לעיל מניה בספרי דקרא והקריב המקריב לרבות נשים דבא לרבות נשים משום דלא נימא דנתמעט מבני ישראל וא"כ למה לי עוד קרא דקהל וע"כ צ"ל להיפוך כיון דהבא מ"ירי בנמכים הבאים בפני עצמם והו"א דהרי דאתרבי מקרא דלעיל אף נשים מ"ס הכא כיון דכתיב קהל הו"א דבנמכים הבאים בפ"ע לא יתחייבו נשים לכן מרכים מדכתיב חוקה אחת לכם ולגר וכיון דמרכינן גרים ה"ה נשים או דלכך עצמו מרבה נשים יהי איך שיהי נראה דנשים אינן בכלל קהל.

(ה) ומדי דברי בדברי הר"ד פירו' ז"ל שכ' דלכן צריך לרבות נשים משום דכתיב בראש הפרשה דבר אל בני ישראל משמע דאחי למעט בנות ישראל אמרתי לכאר קצת כענין זה. והנה נודע בזה דברי החת"ס חו"ד סימן ע"ט כמ"ש דהיכא דיש סברא לחלק בין אנשים לנשים דרשנין בני ישראל ולא בנות ישראל מט"כ כשאין סברא לחלק לא ממעטינן מבני ישראל אמנם הכא בנמכים יש לחלק בין אנשים לנשים לפמ"ש הספורנו דקודם חטא העגל לא ה' צריך נמכים כלל ולאחר חטא העגל הוצרך בק"צ ולאחר חטא המרגלים הוצרכו מנחות ונמכים להבשיר אף בקרבן יחיד איכ' מסברא הו"א דנשים דלא נכללו בכל אלו לא יהיו חייבות בנמכים שפיר צריך קרא לרבות נשים. אמנם בגליון הרמב"ם אשר לי בסופ"ה מיסודות על מה שכתב הרמב"ם ז"ל כל ביה ישראל' כצוין על קדוש השם הגדול כתבתי בזה"ל דקדק הר"ם ז"ל לכתוב כל בית ישראל לכלול הנשים שנקראין בית ישראל להורות לנו דבני עבירות אלו גם נשים יהרגו וא"י אע"ג דכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל ואם כן י"ל ולא בנות ישראל ונפתחי השוכה יו"ד ס' ש"ב סק"ז דחקר אי מצטרפין לעשרה משום הני טעמי וקדמו בזה כת' דבר שמואל ס' ס"ג עי"ש מ"ס ז"ד לענין צידוק עשרה כשאר מצוות אם כוונתו לעבור על דת אבל לענין נשים עצמן בני עבירות אלו חייבות למסר נפשן. ויש הוכחה ברורה לזה מדברי הש"ס סנהדרין ע"ד דאיבעי להו גם על ב"נ אי מצווה על קרה"ש אף על גב דבתורה כתיב רק בני ישראל ומרכ"ה דיהי' ב"נ מחייב למסור עצמו וע"כ משום דהוי אביוני' וכמו דאיתא בגמ' שם וא"כ נהי דפשוט לן דב"נ אינו מצווה על קרה"ש אבל נשים מצוות על קרה"ש אע"ג דאינן בגדר ונקדשתי בתוך בני ישראל ואינן מצטרפות לעשרה.

איברא דאכתי קשה דא"נ דאינה בגדר ונקדשתי רק משום דהוי בגדר אביוני' א"כ למה דמסקינן בגמ' שם הא כצנעא הא בפרהסיא ובתום' דיה ואם איתא שכ' דבכ"נ אפי' אי נימא דמצווה על קה"ש מ"ס היינו רק בפרהסיא

א"כ בנשים ג"כ נימא הכי ועוד דלפי האמת דק"ל רב"ז אינו מצווה עקרה"ש
כמו שב' התום' במורה"ק וכ"פ הר"ם ז"ל וע"כ דזה אינו כנגד אכזר' דהני מצווה
בפני עצמה וא"כ אינ' דנשים אינן מצטרפות לעשרה מה"ת משום דאינן כנגד
ונקדשתי וגו' אבל אמאי מצוות על קה"ש ועוד דא"ז דהא דמוהרות בשלש
עבירות אלו היינו משום דחוינן דבג' עבירות אלו אפי' בצנעא יהא"י ע"כ
דעצם העבירה מהן חמור לכן גם נשים בכלל אך עכ"פ בכל ההורה היבא
דכוונתו להעביר דבזה חילק בין פרהסיא לצנעא אם כן כיון דנשים אינן בכלל
ונקדשתי ל"ש כלל בהו יהא"י וא"כ מה מקשה הגמ' כסנהדרין ע"ד ע"ב והא
אסתר בפרהסיא הוי כיון דע"כ צ"ל דמוצר ג"ע לא קשיא ל' אי מטעמא דר"ת
ז"ל דביאת עכו"ם אינו כנגד ג"ע או מטעמים אחרים וא"כ מה ק"ל מפרהסיא
ועלה כדעתו להעיר בזה בדבר חדש דבאמת אינן בכלל עשה דונקדשתי מ"ס
כיון דאיבא גם ל"ת דולא תחללו את שם קדשי כמ"ש הר"ם ז"ל לקמן ה"ד
דאפי' באונם עובר על הלאו דולא תחללו ולא אמרינן אונסא כמאן דלא עבד
וא"כ נהי דלא קידש השם מ"מ לא חילל השם ז"א דאזהרה דולא תחללו קאי
על אונם וזה מוכרח לדעת הר"ם ז"ל וכיון דבזה לא נאמר בני ישראל שוב
נשים בכלל וא"כ ממילא מוזהרה על קה"ש מכח הלאו ועפ"ז י"ל דהא דהירין
אביי אסתר קרקע עולם היתה היינו משום דאינה מוזהרה על מ"ע דקרה"ש אלא
דיש בזה ל"ת דרה"ש וכבה"ג רה"י אונם ואכ"מ גם כן ועשה כע"כ זה שצ"ש
אינו כנגד חה"ש. ולפ"ז הא דאשה קרקע עולם לא מהני אלא באשה דאינה
מצווה על קה"ש כ"א על חה"ש משא"כ באנשים אין נ"מ בין יש בו מצוה
או אכ"מ כיון דמחוייב לקדש השם וכשעובר אפי' אם הוא אכ"מ אינו מקדש
השם ודברים אלו מוכרחים לפ"ד הג' דבר שבא"ל ז"ל דנשים אינן כנגד
ונקדשתי ואם כן אין ללמוד מזה שאמרינן דאשה קרקע עולם לאנשים היבא
דליכא מעשה וי"ל דזה פלוגתא הראשונים ז"ל אי באכ"מ חייב למסור נפשו
או דהיא רק מדת הסירות שזה תליא אם נשים מצוות על קרה"ש ודוק היטב.
ודע שראיתי בס' פענח רוי עה"ת פ' שמות בקרא שם האהת שפרה שב' בשם ריח'
מצאנו שמצוריות הוי מתחלה ונתניירו דאם לא כן היאך בטח בדם לב פרעה
לצוותם להרוג הי"דים הלא בבזה יהרג וא"י וכו' אלא שמצוריות הוי ועהה
בהווה והיראן וגו' שנתניירו אבל מכבר לא ה' בהן יראת א' עכ"ל מכאן
מדבריו דס"ל בפשיטות דנשים וגרים מצווין על קה"ש אע"ג דכה"ב בני ישראל
דכללא הוא דבני ישראל ממעט או נשים או גרים וכבר חקר הפרי מגדים ז"ל
לענין גרים בעשה דונקדשתי ובאן מכאן בפשיטות דאפילו גירות מצוות על
קרה"ש אמנם יש לעיין מטעם אחר הנראה דבשפכ"ד גם כב"ג יהרג וא"י כיון
דהוא מסבא דמה חיות וכ"כ הפוסקים דזה לא תליא כלל אי ב"ג מצווה על
קה"ש ובעיקר קשיית הפענח דוי מצד יהא"י כ"כ המהרש"א ז"ל דפרעה צוה
עליהן להרוג את היולדים בעודם עוברים וכתבתי מזה בס' כל"ח ואין כאן המקום
להאריך יותר בזה.

(ו) ובח' למגילה דף ה' הכתי בהא דס"ל לרב דמגילה שלא בזמנה

אין קראין אותה אלא בעשרה משום פרסומי ניסא דענין עשרה לפרסומי ניסא
הוא ג"כ שיתקדש ש"ש ברכים ולזאת צריך עשרה וממילא צריך עשרה דווקא
מהזכרים דאע"ג דנשים חייבות בקריאת מגילה שאף הן היו באותו הנס מ"מ
היבא דצריך עשרה אין נשים מצטרפות וה"ה קטנים אין מצטרפים לעשרה
אמנם ראיתי באור זרוע הל' מגלה ס' ש"ע שכ' בזה"ל ניהו הא מספקא לי
שלא כזמנה שצריכה עשרה אם צריכה עשרה שיהיו בני מצוה כמו כל
הטענים עשרה א"ד הואיל ואינו אלא משום פרסומי ניסא אף ע"פ שאינם בני
מצות איכא פרסום טובא ואם כך הוא שא"צ בני מצות אתי לי שפיר דלא תני
מגלה שלב"ז כהדי הני דפרק הקורא עומד וד"כג ע"כ כהדי כל הנך דצריך
עשרה דהנהו כולו עשרה בני מצוה עכ"ל ומבואר מדברי הא"י דמשום
פרסומי ניסא סגי גם כהנך דלא בני מצוה ובנראה דס"ל דגם קטנים מצטרפים
לעשרה דנשים ה"ה בני מצוה ויש להעיר על פי זה כד' ההוס' מגלה ד"ד ע"כ
כד"ה וד"י שהקשו ולמה לר"י טעם אחר הא ע"כ ד"י מורה לרבה דהא גבי
שופר ולולב ליכא טעם אחר ולכאורה י"ל דרבה ור"י פליגי בפלוגתה דב ור"א
אי בזמנה צריך עשרה וכ"כ התווס' דבקריאת התורה בשבת כיון דצריך עשרה
דווקא ל"ש הנזירה שמא יעבירו איכ' לר"א ל"ש גזירה שמא יעבירו לכן צריך
ר"י לטעם אחר אמנם לדברי הא"י א"ש כיון דהכא סגי בעשרה אפילו אם
אינם בני מצוה שפיר יש לגזור שמא יעבירו אפי' בעשרה ולכן צריך להרץ
דנ"מ במקדש. ויש להעיר קצת בדקדוק לשון הר"מ ו"ל פ"א ממגלה ה"ח
ואם אין שם עשרה בני אדם הקנתו קלקלתו וה"ה כאנשי עיר גדולה ואין
קורין אותה אלא ב"ד עכ"ל והנה כמה שתמה הראב"ד ו"ל דמנא ל"י דנפחות
ט"י אינו כגדר כפר כבר ה' האחרונים בפשיטות דהר"ם ו"ל לשיטתו דס"ל
בבני הכפרים דקורין בביהכ"נ שלהם וכמ"ש הלח"מ שם כהל"ו דדקדק מדברי
הר"ם ו"ל וא"כ כיון דליכא עשרה הרי א"א לקרות אלא בזמנה משום ושללא
בזמנה בעשרה דווקא וי"ל דלכן דקדק ה"מ ו"ל להוסיף עשרה בני אדם
דאם איכא כהצטרפות נשים וקטנים עשרה ג"כ קורין שלא בזמנה דלענין עשרה
דקריאת המגלה סגי בעשרה ב"ד וכד' הא"י. אמנם מדברי הרי"ף ו"ל שנתן
טעם דגוריון במגלה שמא יעבירו ותמהו עליו דלמה צריך לזה תי"ל כיון
דהוא רק מד"ס גזרו שלא לקרותה בשבת וי"ל עפ"ם שהעיר כבוד יד"ג הגאון
מקנעק ש"י בסוף ספרו חלקת יואב ח"ב דלדעת הירושלמי הוכח כריף ו"ל
דפורים שחל בשבת עושין הסעודה לאחר השבת דימי משה ושמחה בהיג
יצאה שבת ששמחתה כידי שמים וא"כ שבת הוי שלא בזמנה כיון דאין לוש"ס
בה בשבת ושמחה ליכא פרסומי ניסא וכמ"ש המו"ט ו"ל שזה כל ההבדל בין
בזמנה לשלב"ז ואיך גוריון במגלה שמא יעבירו הא דמאי לקריאת התורה
בשבת ועיי"ש דמכא זה הכריח שהש"ס דילן פליג על הירושלמי אך י"ל
דאדרבה משום זה הוסיף הר"ם ו"ל דאינן בקיאים בקביעת דירחא ולכן אפי' בעשרה
גוריון שמא יעבירו וא"ד לקריאת התורה בשבת דהוא ודאי ובעשרה משא"כ
בקריאת המגלה אע"ג דהוא בעשרה כיון דאינן בקיאים בקביעת דירחא לא

רצו חכמים להתיר בשבת, נראה מזה דס"ל להר"ף ז"ל דגם משום פרסומי ניסא צריך עשרה בני מצות כמו בקריאת התורה דא"ל"ב בלא"ה אינו דומה לקריאת התורה כנ"ל.

את זה אמרתי להעיר בדבריך היקרים, ובכלל אחשוב הויכוח בדבר שאלת בחירת הנשים למותר כי האנשים אשר יאמינו אמונת אומן בר' תה"ק הכתובה והמסורה מוכרחים להורות כי עפ"י רוח תורתנו הק' תעורת האשה רק להיות צופ' הליכות ביתה והמלך החכם מכל אדם כשירו אשת ח"ל אומר נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ, כי ע"י אשה החיל אשר צופיה הליכות ביתה בכל הענינים על ידי זה יוכל בעלה לשבת עם זקני ארץ בכיה המחוקקים או בזקני הסנהדרין לפי דרשה חז"ל, אך זאת לא עלה ע"ד המלך החכם שהיא בעצמה תשב עם זקני ארץ כי אין זאת מתפקידת האשה, ומי שיהבונן באמה בתה"ק בענין הפרת נדרים מאב לבתו ומבעל לאשתו מוכרח להורות כי הנשים היו דשות אביהן או דשות בעליהן עליהן ומה שהן עושות עושות על דעתם, וראה נא בכלי יקר בפ' מסות, וגדולה מזו הוכחתי לדעת בס' כ"ח פ' משפטים עיי"ש, ומי שלנו פונה מאמונתנו הקדושה או שרוצה להתאים את התורה עם החיים בכל דור ודור, לא יועילו כל הדברים אשר נראה לו מר' חז"ל, אך בכ"ז אני מסכים שתדפיס את ספרך כי רואה אנכי ששאלת בחירת הנשים היא רק השאלה הראשונה והקטנה בערך לגנר השאלות הגדולות הממשמשות ובאות לרגלי בנין הארץ שירצו לבנות, ולזאת נהיך להעמיד בסיס ויסוד איך לדון בשאלות החמורות האלה אם להתאים את הנאי הכניה והגורה עפ"י רוח תורה"ק הכתובה והמסורה, או לטשף את התורה לפי תנאי החיים.

וכבר בראשית ימי התנועה הציונית, ועוד קודם לה בימי חובבי ציון כאשר נתיסדה הכת בשם, בני משה ואשר בראשה עמר אהר העם, כאשר פרסם אחה"ע את מאמריו שהתורה צריכה שתתאים עם שאלות החיים, פנה אליו במכתב כבוד הג' מו"ה יהונתן ז"ל מוואלקאוויסק יזה"י ג"ב מחובבי ציון להראות לו את פרצת הגדר אשר אומר לעשות וכי ע"ז מוכרחים החרדים לסגור אהור מלהשתתף בחיבה ציון שרוב מנהלי אנשים חפשים המה ואשר יחתרו בכל עוז לקחת את רסן הממשלה לידם, ואז השיב לו אחד העם, כי אין כוונתו לרפרמי מעשיית, אך דעתו היא דעה פרטית שהתורה תתפתח לפי צרכי החיים מכלי שנגרש בעצמנו שנשטפים אנחנו עם הורם, אמנם עתה בראשית היצירה הממשית רואים אנו את הלמידו ר' רב צעיר כי בחוקת היר דוצה להרים את הכרינה מן הדת, ולשבש את התורה המסורה להתאימה לצרכי החיים המודרניים, והרבנים המזרחיים אלו הטובים שבהם לקחו מים לתוך פיהם ושוחקים, צריכים אנו לעמוד על המשמר ולראות אנה פניהם מועדות ולברר דעתנו כפ"מ שנבין אנחנו מהו"ק ומר' חז"ל, ונקוה כי האמת אשר הוא אור לנתיבתנו יאיר על כל ישראל הקדושים אשר חפצים בארצנו הקדושה, בארץ ישראל עפ"י התורה עפ"י נביאי האמת ועפ"י חז"ל כי אך

בדרכנו זה נעלה במסלה העולה בית ה' ונצליח בעוה"ת.
והנני יודרך הרוש"ת באה"ר

מאיר דן רפאל ברח"ל ויל.

בישולי המכתב:

ראיתי מה שהעירות על תשובתי. והנה אין לי פנאי לפלפל בדברים אלו אך אעיר איחד בקצרה על איוו פרטים: (א) מה שהעירות בלשון הספרי שלש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ למנות להם מלך ולבנות בית הבחירה ולהבריה ורעו של עמלק וע"כ המצוה בכל השלשה בחדא מחתא הם וא"כ לדעת הרא"ה ויל רס"ל דמחיית עמלק ומצות מלך אינם על הנשים ה"ה בנין בית הבחירה. אם אמנם כי יפה העיר כ"ת בזה, אך לפי זה מהאי מעמא מוכרח שדעת הר"מ ויל דנשים מצוות במניית מלך ובמלחמת עמלק כיון שפסק דמצוות בבנין ביהמ"ק. אכן האמת אניר שלדעת נראה דנשים אינן נכללות במצוות של צבור וכיון שב' הר"מ ויל בס' המצות מצוה רמ"ח ששלש מצוות אלו הם ממצוות המוטלות על הצבור ולא לכל איש ואיש ממילא אין הנשים נכללות במצוות אלו. ומ"ש בהל' בית הבחירה שאחר אנשים ואחר נשים חייבים לסייע בבנין היינו רק לסייע אבל במצות בנין בית המקדש אינן נכללות (ועי' בדר המורי' שכ' ג"כ כך דרעת הר"מ ויל מטעם רבנין ביהמ"ק הוי מ"ע שהו"ג דאינו נוהג בלידה. וזה יש לרחות כמ"ש בפנים, ועיי"ש עוד שכתב דהא שב' הר"מ ויל דחייבות לסייע, במסונם, דזה פשיטא דאטו גרע ממצות צדקה וד' תמורה דהרי חוינן דאינן במצות שקלים אף שהוא לצורך המקדש) ובח' כתבנו לדקדק בל' הר"מ ויל בס' המצות שבמצוה כ' היינו בנין בית הבחירה ומצוה קע"ג מצות מינוי מלך העתיק לשון הספרי שלש מצוות נצטוו "ישראל", אמנם במצוה קפ"ח מצות מחיית עמלק העתיק לשון הספרי שלש מצוות נצטוו, כני ישראל' הלא דבר הוא. ונראה מזה ירהר"מ ויל בכוונת הספרי רק על הזכרים כוון דהוא ממצות המוטלות על הצבור, אמנם במחיית עמלק כיון דלפעמים שייך גם ביחיד שלא נטעה בזה דנם נשים מצוות לכן העתיק בזה בשינוי לשון הספרי, בני ישראל' להורות דדוקא בני ישראל ולא בנות ישראל והוא כד' הראיה ויל בס' החינוך. ואולי דקדק הרא"ה ויל ג"כ בלשון ס' המצות ולכן כתב כן [ואל התמה עלי שאני מרדק כי בלשון זה כיון שהוא"ק העתקה מערבי, שנאמן עלינו המעתיק שעשה מלאכתו באמונה ובטח גם במקור בלשון ערבי ה' כתוב כאן מלת, בני' מה שלא נאמר בשהי מצוות הקדמות. ועי' במל"מ פ"א מהל' טומאת מת ה"ר מה שמדקדק מלשון הר"מ ויל בפהמ"ש. ועי' עוד בס' כלי"ח פ' נח אות ה']. הנ"ל

עוד יש בידי הסכמות ותשובות מרבני וגדולי פולין (גם מאיזה מת"ל) בדבר השאלה הזאת ולא הדפסתי את דבריהם יען כי הנני מסתיין עד אשר ישמע כזה דעת רוב רבני פולין ואו יודפסו כ"ה כל דבריהם כקונטרס מיוחד בחלק שני. ונתתי דין קדימה לב' תשובות אלו יען כי נמצא בהם ביאור איך תשובה כזוה על דברי המתיירים. המו"ל